

УДК 81`25:811.111(351.86)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-16.10>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ІЗ КЕРІВНИХ ДОКУМЕНТІВ НАТО У ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Іванишин Наталія Любомирівна

*старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3297-9367>*

Петров Олександр Олександрович

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології,
перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4641-3559>*

У статті розглядаються аспекти перекладу лексичних засобів із керівних документів НАТО, що стосуються галузі цивільного захисту. Проаналізовано особливості, які виникають у процесі перекладу. З початком повномасштабної війни потреби України зросли, Львівський університет безпеки життєдіяльності став базою для міжнародних проєктів, завдяки співпраці з закладами освіти з інших країн. Це підкреслює важливість вивчення спеціалізованої лексики та термінології у сфері цивільного захисту. Відзначено вагомність точності та коректності термінів, оскільки від цього залежить ефективність впровадження міжнародних стандартів у національну практику сфери цивільного захисту. Дослідження базується на аналізі конкретних прикладів перекладу, що ілюструє можливі труднощі та методи їх подолання. Проаналізовано більше ста словосполучень і термінів сфери цивільного захисту в українській та англійській мовах, визначено часто використовувані способи перекладу, а саме транскодування та вербальний переклад. У проаналізованому документі ми знаходимо наступні види транскодування: транскрибування, тобто передача літерами цільової мови звукової форми вихідної мови, транслітерація, змішане транскодування, адаптивне транскодування. Дослідження показало, що контекстуальна заміна застосовується досить часто, особливо у випадках, коли прямий переклад не забезпечує повного розуміння. Менш популярним, але все ж використовуваним методом є описовий переклад, який у вибірці зустрічається рідко, проте ефективний для пояснення складних понять, що не мають прямих аналогів в українській мові. Із труднощів перекладу виділено омонімію та полісемію. У статті розглянуті основні способи перекладу термінів цивільного захисту лише одного із документів НАТО «Ефективне врядування та виховання доброчесності у секторі безпеки та оборони» та надано рекомендації для подальших досліджень і практичного використання під час адаптації міжнародних документів для національних потреб.

Ключові слова: цивільний захист, способи перекладу, документи, НАТО, термін.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У сучасному світі ключову роль відіграють організації, які гарантують безпеку та організують співпрацю між державами на міжнародному рівні, наприклад, НАТО. Зважаючи на сучасну ситуацію у світі та в Україні, зростає потреба розуміння та використання циркулярів, директив та документів, які розглядають питання безпеки та цивільного захисту, а відповідно актуалізується потреба у їх адекватному перекладі для подальшого освоєння в Україні, що у свою чергу вимагає відповідної мовної підготовки, глибокого знання специфіки пере-

кладу, контексту та особливостей стилістики тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лексики та термінології у сфері цивільного захисту вимагає інтердисциплінарного підходу, оскільки включає в себе аналіз та переклад термінів спеціалізованої галузі. Це питання вивчають вчені у сфері безпеки життєдіяльності, державного управління, фахівці з мовознавства, термінознавства, та інші. Зокрема, питанню термінознавства присвячені теоретичні праці В. Карабана, Т. Кияка, питанням перекладознавства у сфері цивільного захисту – О. Пальчевської, П. Губича,

М. Іванченко та інші. Зокрема, О. Пальчевська та П. Губич досліджують способи та прийоми передачі номінацій, що функціонують в англійських циркулярах НАТО, під час перекладу українською мовою, М. Іванченко – аспекти перекладу технічної літератури та структурні моделі, за якими утворюються англійські терміни галузі оперативної діяльності аварійно-рятувальних формувань.

Метою роботи є визначення особливостей перекладу лексичних засобів англійських документів у сфері цивільного захисту українською мовою.

Зазначена мета передбачає виконання наступних **завдань**: описати закономірності та критерії перекладу лексики у документах НАТО; інвентаризувати англійські терміни та їхні українські еквіваленти у досліджуваній галузі; класифікувати інвентаризований матеріал за способами перекладу; здійснити аналіз перекладацьких прийомів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що інтеграція України у Європейський освітній простір вимагає створення, впровадження, систематизації та уніфікації стандартів у сфері цивільного захисту, для подальшої імплементації в систему цивільного захисту України. У зв'язку з цим, вивчення особливостей перекладу термінів у цій галузі є досить актуальним завданням.

З початком повномасштабної війни потреби України значно зросли. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності став базою проведення низки міжнародних проєктів, таких як EU CHER REACT, EU CHER REACT 2 та EU MED REACT, що стало можливим завдяки міжнародній інтеграції з іншими закладами вищої освіти. За час проведення навчань в рамках механізму цивільного захисту Євросоюзу учасники отримали досвід внаслідок активного обміну інформацією із іноземними службами швидкого реагування, що дало поштовх для розробки та реалізації нових ідей. Це наближає Україну до європейської спільноти. Вищезгадані події актуалізують вивчення спеціалізованої лексики та термінології у сфері цивільного захисту. Для нашого дослідження було обрано документ під назвою «Ефективне врядування та виховання доброчесності у секторі безпеки та оборони», який містить лексику сфери цивільного захисту, знання якої є необхідною складовою для ефективної роботи у даній галузі.

Матеріалом дослідження стали паралельні англо-українські тексти документу НАТО: *Good governance and Building Integrity*

in the defence and security sector: NATO Building Integrity Education and Training Discipline англійська версія, розміщена на сайті https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_10/20171129_171031-bi-ref-cur17.pdf, та її офіційний переклад Ефективне врядування та виховання доброчесності у секторі безпеки та оборони: Освітня дисципліна програми виховання доброчесності НАТО, із сайту https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_01/20180112_180112-bi-ref-cur17-ukr.pdf.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Кодексом цивільного захисту України, цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період (Кодекс цивільного захисту України, 2014). Відповідно до законодавства Європейського союзу, цивільний захист – це захист людей, навколишнього середовища та майна проти всіх видів природних та техногенних катастроф. Для швидкого реагування на надзвичайні ситуації, невід'ємною частиною цієї сфери є планування, підготовка, проведення оцінки ризиків та узгодження планів і процедур захисту та порятунку (Богданова, 2015).

Вітчизняні та зарубіжні вчені досліджують різні аспекти перекладу та вживання лексики даної сфери. Серед проблем, з якими стикаються при перекладі специфічних текстів, є синтаксичні труднощі (порядок слів, узгодження, час, аспекти, пасивні конструкції), лексичні проблеми (словниковий запас, точність, термінологічна узгодженість) та неточне використання перекладацьких стратегій (додавання, пропуски), що може бути пов'язано з браком досвіду в науковому перекладі. Значною причиною цих проблем є залежність від дослівного перекладу та недостатнє розуміння специфіки текстів (Al-Smadi, 2022, с. 560).

Значну частину термінів сфери цивільного захисту англійської мови складають багатоконпонентні терміни. Така тенденція пояснюється необхідністю позначення складних понять, уточнення професійних об'єктів в міру пізнання їхньої сутності, відкриття нових сторін досліджуваного явища (Іванченко, 2023, с. 127).

Документи НАТО та їх офіційні переклади містять специфічні лексичні та мовні засоби, серед яких виділяються позначення місця дії, самих дій, осіб та інших предметів, а також фразеологічні засоби, порівняння, перифрази

та аббревіатури. Тексти, що перекладаються в рамках циркулярів НАТО, насичені спеціальними термінами, скороченнями; словами та словосполученнями мілітарного спрямування; образними порівняннями, метафорами, метонімією; термінологією різних сфер життєдіяльності, словами з позитивним або негативним забарвленням. (Пальчевська et al, 2023, с. 115).

Першим із поширених труднощів при перекладі професійної термінології сфери цивільного захисту можемо виділити омонімію та полісемію. До прикладу, слово *institution* у фразі *defence and security institution* може бути неправильно витлумачене через його співзвучність зі словом *institute*. Хоча ці два слова мають певну подібність в значенні, необхідно розрізняти ледь помітну різницю між цими двома словами. Відповідно до словникового пояснення, *institution* – це організація, яка існує, щоб служити громадським цілям, таким як освіта або підтримка людей, які цього потребують, а *institute* – це організація, де люди виконують певний тип наукової роботи з метою поліпшення вивчення певного предмета (European Union Law, 2024).

Словникові відповідники або як їх ще називають еквіваленти – це лексичні одиниці, які використовуються для швидкого перекладу професійної лексики, поділяються на одноеквівалентні та багатоеквівалентні. Прикладом одноеквівалентної одиниці є фраза *civil protection* – цивільний захист, в той час, як прикладом багатоеквівалентної одиниці буде слово *force* – сила, примус, озброєний загін. Слід мати на увазі, що мова йде про словникові відповідники, тоді як відповідник певного слова чи фрази оригіналу в тексті може бути тільки один з кількох (Карабан, 2004, с. 279).

Транскодування – це спосіб перекладу, де звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу (Карабан, 2004, с. 282). У проаналізованому документі ми знаходимо такі види: транскрибування: *institution* – інституція, *legitimacy* – легітимність; транслітерація (слово вихідної мови передається по літерах: *sector* – сектор, *management* – менеджмент); змішане транскодування (застосування транскрибування з елементами транслітерування: *phase* – фаза, *operation* – операція); адаптивне транскодування (форма слова у вихідній мові адаптується до фонетичної або граматичної структури мови перекладу: *personnel* – персонал, *control* – контроль). Транскодування неологізмів є дуже зручним методом перекладу, оскільки дуже часто ми можемо спостерігати,

що в науці країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний еквівалент, а підібрати слово, яке б точно передавало зміст та значення терміна може бути складно.

Лексичне значення слів може передаватися вкупі з їх фонеморфологічною формою чи структурою. Такий переклад лексем у їх морфологічній структурі здійснюється в тих випадках, коли одна зі складових частин слова (чи й обидві його частини) повністю зберігають лінгвістичну форму мови-джерела у мові перекладу (Корунець, 2008, с. 232–233). Наприклад: *overseas* – закордонний/заморський, *workforce* – робоча сила, *manpower* – жива сила, *cooperative* – кооперативний, *anti-corruption* – антикорупційний.

Дослівний переклад ми використовуємо для передачі мовних одиниць, що мають ширше поняття ніж окреме слово. Тобто, таким способом перекладаються словосполучення та ідіоми, які залежно від слів у реченні та контексті мають інше значення, на відміну від їхнього перекладу окремо. Наприклад: *What are the cultural specifics of defence and security organizations?* «Якими є культурні особливості оборонних та безпекових організацій?» У цьому перекладі повністю збережений ідентичний порядок слів, через що воно сприймається як штучне. Такий переклад не зовсім підходить стилістичній формі українського мовлення, замість нього варто вжити точніший переклад, який буде передавати всі нюанси людині, яка читає це. Наприклад: «У чому полягає специфіка культури організацій оборони та безпеки?»

Вербальний переклад використовується на рівні лексеми та слова. Хоча, на відміну від дослівного, цей метод перекладу ніколи не передає орфографічну або звукову форму одиниці вихідної мови, а лише її денотативне значення: *nongovernmental* – неурядовий, *interoperability* – взаємосумісність, *international* – міжнародний, *multilateral* – багатосторонній (Корунець, 2003, с. 19). Тут можна зауважити, що лексичне значення та морфологічні корені залишаються однаковими як в українській, так і в англійській мовах: *non-governmental* – не-урядовий, *interoperability* – взаємо-сумісність, *inter-national* – між-народний, *multi-lateral* – багато-сторонній.

Контекстуальна заміна – це лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнє-

вих норм і традицій мови перекладу (Карабан, 2004, с. 287–288): *military operations and defence engagement* – військові операції та оборонна діяльність, *management and delivery of defence and security* – управління та забезпечення оборони й безпеки. У першому прикладі слово *engagement* перекладене як «діяльність», що не зовсім відповідає його словниковому значенню, проте в цьому контексті лише такий переклад буде передавати адекватний сенс цієї фрази. У другому прикладі, слово *delivery* замість свого звичайного значення «постачання» або «доставка» повинно контекстуально видозмінитися на «забезпечення» задля того, щоб зберегти зрозумілість та чіткість інформації, яку хочуть донести.

При описовому перекладі слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням з однаковою або більшою кількістю компонентів, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна) (Карабан, 2004, с. 297), наприклад: *defence of government policies* – захист *zasad* державної політики, *main aspects of defence financial management and*

acquisition – основні аспекти управління фінансами та закупівлями в оборонній сфері, *defence decision making process* – процес прийняття рішень у сфері оборони. Щоб не припускатися помилок в даному виді перекладу, перекладач повинен мати певні знання у відповідній сфері. Це дозволяє правильно розкрити зміст перекладених понять та уникнути можливих непорозумінь в професійному середовищі, де переклад цього тексту може використовуватися для різних потреб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зробивши аналіз англійських словосполучень та термінів сфери цивільного захисту та їх українських відповідників, можна зробити висновок, що часто використовуваним та продуктивним способом перекладу є різні види транскодування та вербальний переклад. Також, часто зустрічається контекстуальна заміна. Дещо менш популярним виявився описовий переклад, який у нашій вибірці зустрічається доволі рідко. Перспективами подальшого дослідження є ґрунтовніший аналіз способів перекладу англійських термінів сфери цивільного захисту українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко М., Коваль С. Структурні характеристики термінології сфери оперативної діяльності аварійно-рятувальних формувань (на матеріалі англійської мови). Дрогобич, 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 124–129.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрові-стилістичні проблеми. Вінниця, Нова Книга, 2004. 576 с.
3. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 34–35, ст. 458.
4. Козак Л. Запозичення як складова частина української технічної термінології. Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. К.: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 63–65.
5. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. Вінниця: Нова Книга. 2008. 512 с.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 448 с.
7. Пальчевська О. С., Іванишин Н. Л., Губич П. В. Особливості використання та перекладу лексичних засобів англійських документів НАТО. Закарпатські філологічні студії. 2023. Вип. 27, Т. 3. С. 139–141.
8. Al-Smadi H. M. Challenges in Translating Scientific Texts: Problems and Reasons. *Journal of Language Teaching and Research*. 2022. Vol. 13, No. 3. P. 550–560. DOI: <https://doi.org/10.17507/jltr.1303.11>.
9. Bajcic M. Challenges of Translating EU Terminology. *Legal Discourse across Languages and Cultures* / Gotti, M., Williams, C. (eds.). 1 Jul 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=3649535> (дата звернення: 29.05.2024).
10. European Union Law. Електронний ресурс. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/civil-protection.html>
11. Glossary of Civil Protection Terms : Словник термінів сфери цивільного захисту / уклад. І. Є. Богданова та ін. ; за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : НУЦЗУ, 2015. 293 с.

REFERENCES

1. Ivanchenko, M., & Koval, S. (2023). Strukturni kharakterystyky terminolohii sfery operatyvnoi diialnosti avariino-riatuvalnykh formuvan (na materiali anhliiskoi movy) [Structural characteristics of terminology in the operational activity sphere of emergency-rescue formations (based on English material)]. *Drohobych*, 2023, 59(2), 124–129. [in Ukrainian].
2. Karaban, V.I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnosti, leksychni, terminolohichni ta zhanrovi-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological, and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].

3. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012. No. 5403-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Journal of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2013, No. 34–35, st. 458. [in Ukrainian].
4. Kozak, L. (2007). Zapozichennia yak skladova chastyna ukraïnskoi tekhnichnoi terminolohii [Borrowing as a component of Ukrainian technical terminology]. In *Ukrainska terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats* [Ukrainian terminology and modernity: collection of scientific works] (Vol. VII, pp. 63–65). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
5. Korunets, I.V. (2008). *Vstup do perekladoznavstva* [Introduction to translation studies]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
6. Korunets, I.V. (2003). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
7. Palchevska, O.S., Ivanyshyn, N.L., & Hubysh, P.V. (2023). Osoblyvosti vykorystannia ta perekladu leksychnykh zasobiv anhlomovnykh dokumentiv NATO. [English Language NATO documents lexical means use and translation peculiarities]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], 2023, 27(3), 139–141. [in Ukrainian].
8. Al-Smadi, H. M. (2022). Challenges in translating scientific texts: Problems and reasons. *Journal of Language Teaching and Research*, 13(3), 550–560. <https://doi.org/10.17507/jltr.1303.11>.
9. Bajcic, M. (2010). Challenges of translating EU terminology. In M. Gotti & C. Williams (Eds.), *Legal discourse across languages and cultures*. 1 Jul 2010. <https://ssrn.com/abstract=3649535> (Accessed: May 29, 2024).
10. European Union Law. (n.d.). Glossary of Civil Protection Terms. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/civil-protection.html>
11. Bohdanova, I.Ye., et al. (2015). *Slovyk terminiv sfery tsyvilnoho zakhystu* [Glossary of civil protection terms] (V.P. Sadkovyi, Ed.). Kharkiv: NUCZU [in Ukrainian].

ASPECTS OF VOCABULARY TRANSLATION FROM NATO GUIDELINES IN THE FIELD OF CIVIL PROTECTION

Ivanyshyn Nataliia Lubomyrivna

*Senior Lecturer at the Department of foreign languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

Petrov Oleksandr Oleksandrovych

*PhD in Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of German Philology,
Translation and Foreign Literature
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostroz'kyj Str., Vinnytsia, Ukraine*

The article examines aspects of translating lexical means from NATO guidance documents related to civil protection. It analyses specific challenges in the translation process, highlighting the importance of accuracy and correct terminology, as these factors determine the effectiveness of implementing international standards in the national civil protection practice. The relevance of studying the vocabulary of civil protection in times of war is emphasised. With the onset of the full-scale war, Ukraine's needs have grown, and the Lviv State University of Life Safety has become a base for international projects, such as EU CHEM REACT, through collaboration with other educational institutions. This underscores the importance of studying specialised vocabulary and terminology in civil protection. The study is based on analysing specific translation examples, illustrating possible difficulties and methods to overcome them. Over a hundred phrases and terms in civil protection in Ukrainian and English were analysed, identifying frequently used translation methods, specifically transcoding and verbal translation. The study also revealed that contextual substitution is often applied, especially in cases where direct translation does not provide full understanding. Less popular but still utilised is descriptive translation, which appears rarely in the sample but proves effective in explaining complex concepts that lack direct equivalents in the Ukrainian language. In the reviewed document, we find the following types of transcoding: transcription, i.e. the transfer of the source language sound form by letters of the target language; transliteration, mixed transcoding, and adaptive transcoding. The article examines the main methods of translating civil protection terms from NATO's documents 'Good Governance and Building Integrity in the Defence and Security Sector: NATO Building Integrity Education and Training Discipline' and provides recommendations for further research and practical use in adapting international documents for national needs.

Key words: civil protection, translation methods, documents, NATO, term.